

УДК 821.161.2

Лариса ВОЛОШУК

м. Київ

l.voloshuk@kubg.edu.ua

ФЕМІНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРОЗИ ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО

У статті зосереджено увагу на феміністичному дискурсі прози Євгенії Кононенко. Окреслено образи, які відкривають особливий жіночий простір, що не тотожний чоловічому. Відкриття здійснюється в психологічній та емоційній сферах і пов'язане з переглядом сформованих традиційних ролей, які виконуються жінкою. Виявлено екзистенційну проблематику творів Євгенії Кононенко.

Ключові слова: дискурс, феміністичність, проза, образ жінки, сучасна література.

Сучасному літературному процесу в Україні притаманно творення нових парадигм художньо-образної авторської свідомості, нових форм і структур творчості, що є співзвучним з європейськими практиками. «Жіноча проза» як поняття і як явище залишається неоднозначною категорією літературознавства, оскільки для окреслення певного масиву художніх текстів застосовується мотивація за ознаками гендеру автора твору. Водночас «жіноча проза» має відповідну специфіку, що, дозволяє, виокремити цей пласт літературного потоку в окремий дискурс розвитку як національної так і світової літератури.

Існує думка, що «жіноча проза» є явищем, що виникло в епоху Відродження, певним чином розвивалося в XIX ст. але при цьому не має певної ознаки, адже у списку відомих авторів-жінок є і романтики, і реалісти, і авангардисти; не завжди авторки віддавали перевагу зображенню жіночих переживань і іноді в центрі їх уваги не перебувала жінка-героїня.

Беззаперечним є факт, що сучасне українське жіноче письменство спирається на потужну традицію, яка представлена іменами Марка Вовчка, Олени Пчілки, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Олени Теліги, Ірини Вільде, Ліна Костенко та ін. Проте, лише з періодом незалежної України, вітчизняна жіноча проза трактується як літературний феномен.

Як зазначає Софія Філоненко у кандидатській дисертації «Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років XX (феміністичний аспект).» – «Рецепція фемінізму в сучасній українській культурі ускладнюється тим, що вона (культура) практично не позбавилася колоніальної та антиколоніальної парадигм (хоча й існує в постколоніальній ситуації). Колоніальність передбачає закритість культури до діалогу (можливо, тут слід шукати витоків фобії пе-

ред фемінізмом як перед усім «чужим»). У колоніальній культурі всі зусилля спрямовані на консервацію, забезпечення «свого» від зовнішньої та внутрішньої критики. Тому фемінізм українських жінок (який обов'язково включає критики чоловічої позиції) може трактуватися як зрада національних інтересів, як перехід на позицію ворога (колонізатора)» [10, 40–41].

Слід наголосити і на потужному розвитку феміністичної критики, яка сьогодні представлена іменами В. Агеєвої, Т. Гундорової, О. Забужко, Н. Зборовської, С. Павличко та ін. Значення української феміністичної критики полягає «в оновленні літературознавчої методології, пов'язані її з філософією, західними феміністичними теоріями; реінтерпретації класичної української літератури з жіночого погляду, зміни модерністського канону через визнання значущості творчості жінок-модерністок, порушення питання про відображення сексуальності в літературі» [10, 42].

На думку Н. Зборовської, сьогодні «замість чоловічого (традиційного) уявлення про жінку оформляється власне уявлення жінки про саму себе, про своє призначення, що цілком закономірно вступає у суперечність із міфами патріархальної культури» [3, 29]. Промовистою в такому контексті є назва статті С. Павличко, яку вона присвятила дослідженню феномену жіночої творчості в сучасному українському письменстві: «Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі» [9, 181–187].

Ім'я Євгенії Кононенко відоме в письменницьких колах – про неї з'являються публікації в наукових, інтернет-виданнях, газетах, журналах тощо. Творчий доробок Євгенії Кононенко заслуговує на увагу, адже еволюція письменниці є віддзеркаленням життя української інтелігенції 90-х років, західної культури, погляду

звичайної пересічної людини та долі сучасної української жінки. Творчість Кононенко є цікавою ще й тому, що в ній об'єдналися поліфонічні, часом не сумісні літературні перспективи, різні типи художнього мислення, які призвели до модифікаційних змін.

Володимир Габор у статті «Українська Франсуаза Саган» зазначає: «Письменниця дуже вміло показує стан людської розгубленості та незахищеності. Кононенко властива рідкісна в теперішній українській літературі риса – чесність із собою. Адже головна мета цієї прози не шокувати читача, а показати логіку людських взаємин і повсякденності. У чомусь неправильну й патологічну, проте завжди несподівану, відверту та загадкову» [2]. Лариса Андрієвська, у передмові до роману Кононенко «Імітація», пише, «це не таке читиво, яке можна вживати замість снодійного, не беручи до голови, але, з іншого боку, й не таке, за яким забуваєш про сон і їжу. А загалом, книжка цілком читабельна, хоча про жодну прогнозовану взірцевість і культовість якось незручно й згадувати. Імітація завше лишається імітацією, навіть якщо йдеться про імітацію детектива. Утім, хто би нарікав, виявивши, що під маркою читива йому підсунули доброякісну прозу?» [5]. Олександр Бойченко, у статті «Імітація зради: made in Ukraine», зауважує – авторка демонструє, що вольова, позбавлена зайвих сентиментів жінка, яка взяла власну долю до власних рук, аж ніяк ще не забезпечила собі довгого щасливого життя: вона, звичайно, не буде труїтися чи, вдаючи з себе Анну Кареніну, стрибати під поїзд, але її – з різних причин – можуть отруїти чи штовхнути на колію інші, зокрема – прості люди» [1].

Отож маємо доволі розмаїті думки про творчість Євгенії Кононенко. Літературні критики та журналісти вважають, що це авторка, якій притаманно синтез жанрів і стилів написання, наголошують на її занадто показовій «феміністичності», вважають її літературу масовою, а інші навпаки – інтелектуальною прозою.

Назва роману «Імітація» висвітлює характерний художній світ, на якому побудовано фабулу, адже «Імітація це не просто підробка чи фальшивка. Це коли сірість «косить під яскравий талант» [5, 11]. Просторова часові зв'язки у романі «Імітація» простежуються вже на початку... критичною оцінкою буття одним із головних персонажів, Мар'яною Хрипович, яка йде залізничною станцією, порівнюючи її із Саперною слобідкою у Києві. «Чому так паскудно гар-

чать ці потяги? І навіть не гуркотять, а гарчать! Зовсім. Як на Саперній слобідці двадцять років тому! Там вони заїжджали прямо в душу, і трусилися, і дрижали, і все чавили» [5, 11].

Як і в «Імітації» у романі «Зрада» характеристика жінки задає тон роману... є причиною «усіх жахів». Кононенко створює різні типи жінок, випробовуючи їх у ситуаціях (драматичних, а часом і трагічних) неоднозначних взаємостосунків з чоловіками, подолання своєї ролі як «підлеглого об'єкта» (визначення С. де Бовуар). Героїні у перипетіях приватного життя – центр своєрідного трикутника, дві сторони якого – чоловік (колишній чоловік) і людина, в яку вона закохується (або коханець). Як у традиційному літературному трикутнику, вибирати їй, але не між чоловіками: її вибір – то вибір власного самоутвердження як активного суб'єкта культури. При цьому доводиться руйнувати усталені уявлення про родинне щастя, чоловіка, як голову родини тощо.

Через епізоди, ситуації вирішення проблеми вибору, конфліктні вузли протистояння героїні – чоловік (на рівні їх рефлексій, вчинків), що нерідко екстрапольоване на мотив вірності-зради, письменниця опрочовлює свою концепцію кохання-любові. У романі «Зрада» почуття Дмитра до Вероніки (дружини) у його роздумах про взаємостосунки з нею тлумачаться ним як «ніжність». Акцентуючи на цьому, авторка вдається до самовизначень героєм задоволення своїх сексуальних бажань: розважаючись з «жіночками» своєї будівельної бригади, він «і кусав, і жмакав, щоб уночі бути ніжним з Веронікою». З Катериною Рачко, «грим-бабою», яка врешті з усіх тих «жіночок» залишилась одна, теж був «дикий, брутальний» – «всю свою ніжність беріг для Вероніки» [4, 31].

Почуття Дмитра до дружини трактуються в романі устами психоаналітика як любов. Коли ж він користується словами «кохана жінка», то не має на увазі почуттєвої пристрасті, того, що називають амог. «Донька теж була його коханою жінкою», – розмірковує він. Альтернативно до сутності його любові, подано опис емоційного стану закоханості Вероніки в Женика, жінки, що звільнилася від страху, стала незалежною. Перша його фраза – формула кохання: «Та любов, од якої тьмариться світ, од якої не знаєш, на якому ти світі – на цьому чи на тому» [4, 18]. Аналіз Веронікою свого внутрішнього стану (коли «волосся кольору стиглої пшениці», «правильний профіль», «трохи іронічні губи»

коханого зосереджують у собі «усі злети, всі екстази», коли в тобі панує лише бажання «шалених поцілунків», «запаморочливого його божевільного запаху» [4, 18]) розкриває сенс кохання (хоча авторка роману «Зрада» в основному послуговується поняттям «любов») як такого, що варте «і земних благ, і того, що не виміряти земними мірами» [4, 49].

У вираженні материнського комплексу, як наслідку сексуального незадоволення, у романі «Зрада» акцентовано фрейдівську ідею про сексуальність, як основу людської агресивності. Мати Женика, боячись його втратити, а більше – втратити владу над ним, сприяє смерті Вероніки. Євгенія Кононенко акцентує увагу на психоаналітичній проблемі жіночого приватного життя; конфліктні ситуації вибудовуються на свідомому чи несвідомому протистоянні жіночого і чоловічого світів, пов'язаного із феноменом сексуальності (за Р. Бартом, є «своєрідним кодом у розрізненні «чоловічого» і «жіночого» письма), домінування почуттєвого вияву самосвідомості героя, його внутрішнього «я». Актуалізація цих ознак у творах письменниці зумовлена її особливою увагою до інтимного світу героїв в аспекті феміністичної концепції «другої статі» (термін С. де Бовуар), її екзистенційної свободи і незалежності. Інтимні стосунки чоловіка і жінки у прозі Євгенії Кононенко продукуються як опозиції об'єкт-суб'єкт, патріархальний світ і вільний, домінує мотив вірності і зради (нові його модифікації), багатогранно виокреслюється неідентичність понять кохання-любові у розвитку теми усвідомлення жінкою своєї самодостатності, здобуття нею власної суверенності.

Есей «Без мужика» (фрагменти «творчої» автобіографії) є поєднанням психологічних пошуків з феміністичною проблематикою. Кононенко, по суті відриває особливий жіночий простір, що не тотожний чоловічому, простір, який не обмежений стереотипами патріархальної традиції образу жінки. Відкриття здійснюється певною мірою в психологічній та емоційній сфері і пов'язане воно з переглядом сформованих традицією ролей, які виконуються жінкою. Кононенко намагається заперечити традиційні стереотипи як репресивні і згубні для повноцінного розвитку жіночої особистості.

У збірці новел «Повії теж виходять заміж» Є. Кононенко повертається до жанру оповідання, який зажив їй літературної слави ще в середині дев'яностих, 14 новел розбито на два тема-

тичні розділи: «Там» і «Тут». Перший розділ присвячено долі українських олен, руслан, нель, які з волі ситуації опинилися не лише «там», а й у ліжках із тамтешніми чоловіками. Чоловіками на загал уважними, тактовними, хоча й трохи дивакуватими (за винятком підтоптаного спокусника-афериста Антоніуса ван Ремера з «Нема раю на всій землі»). Цікава, але ще з радянського життя новела «Земляки на чужині», з її зустріччю патріота-киянина й незакомплексованої киянки на квартирі знайомих під час стажування в Москві, мала б ввійти до розділу «Тут».

Збірка оповідань «Зустріч у Сан-Франциско» охоплює 12 творів, кожен з яких ніби віньєтка, з дифузним переплетінням життя персонажів. Здається, авторка не пропустила нічого: розлучення, відсутність грошей, божевілья чоловіка, погані стосунки з батьками чи свекрухою-свекром, розбещення неповнолітніх, плітки. Ці життєві перипетії викладені доволі просто і зрозуміло. Мовлення від першої особи – дає змогу авторці бути над подіями, все бачити і чути. Проте, є персонаж у центрі – той, чию точку зору авторка висвітлює найбільше. Події розвиваються у кількох просторах одночасно: сьогодення – де відбувається певна екстраординарна подія, що ніби підштовхує персонажа до другого простору – простору спогадів. А занурюючись у спогади, персонаж тоне у морі третього – простору «а от якби...» У цьому – вся слабкість жінки, котра звикла бути «хорошою» та слухатися старших і розумніших, а потім все життя сумніватися у правильності вчинку столітньої давності. У новелах Кононенко ця тенденція яскрава, як ніде: більша частина нещастя персонажів сталася саме через «я думала, що так буде краще», «мені здалося», «а мама сказала» тощо. Отож книжка допомагає збити рожеві окуляри. Але, з іншого боку, на якомусь етапі негаразди персонажів перестають бентежити серце і розум, бо просто приїдаються, адже жіноче «не щастить» надто гіперболізовано. Після прочитання новели «Гадючник», присвяченої дружньому жіночому колективу, складається враження, що для кожної жінки покоління «тих, кому за 40» заміжжя було найомріянішим щастям, а вийти заміж можна було лише завагітнівши від обраного чоловіка.

Не секрет у прозі Євгенії Кононенко, присутні екзистенційні мотиви, актуалізуються міфо-ритуальні моделі, – що є тим стрижнем навколо якого групуються відомі у постмодер-

ній літературі традиційні символи та архаїчні міфологеми. Для Кононенко світ людини і світ філософічності – одне ціле, а звідси подив, захоплення, біль та сум. Головною темою Євгенії Кононенко є становлення «інтелігентної жінки» на початку 90-х, яка живе у патріархальній країні і прагне отримати незалежність («Ти фізично відчуваєш гноблення своєї жіночої сутності... Хай загинуть усі чоловіки, для яких домашній борщ і домашні пироги є цінністю! Зварити їх живцем у казанку з домашнім борщем!... Топити їх в компоті, як сліпе кошеня!» есей «Без мужика»), її життя (романи «Імітація», та «Зрада», мала проза), морально-етичні стосунки типу «чоловік-жінка» (збірка оповідань «Повії теж виходять заміж», «Зустріч у Сан-Франциско») тощо. Без мудрого розуміння краси, не побачити всемогутнього Бога в маленькому листочку найменшої рослини. Згідно із світоглядною системою Кононенко, у природному вигляді, тобто як створила природа, ми справжні, істинні, добротворчі і миролюбні. У цьому й сутність філософських засад Кононенко, тонкість душевних переживань. Письменниця проголосила загальнолюдські ідеали добра, справедливості, краси, правди, любові, милосердя. Кононенко намагається подати свою істину світу, а відтак перебороти депресію, відчай і психічну деструкцію у профанному бутті – це значить полюбити буття таким, яким воно є насправді. («Вітаю тих, хто прийшов раніше. А життя вкотре доводить абсурдність своєї можливої реалізації, – це Борисенко прийшов із банкою сайри і півкіло твердого сиру, а також чесько-угорським словником для Романа. – Абсурдні наші зустрічі, абсурдна дружба, абсурдне... – Борисенко глибоко зітхнув, – кохання. Абсурдні спогади юності...» новела «Втрачені стіни»).

Кононенко майстерно окреслює морально-етичні стосунки, які можна виоремити у дві окремі формули «чоловік-жінка» та «родина-жінка». Саме зображення відносин між людьми, на нашу думку є засадами феміністичної спрямованості. Фемінізм у Кононенко найкраще простежується у збірках оповідань. Виокремлений нами як «другий період» становлення письменниці як «автора», період написання малої прози стосується саме фемінізму. На нашу думку у новелі «Три вершини любові» Кононенко розкрила свою сутність через призму показу кохання – трьох вершин та трьох безоден. «Перша – це коли від любові ти стаєш кращою. Другої вершини любові досягаєш, коли

щастить зробити кращим свій предмет... А третя – це коли від твоєї любові хоч трошки стає кращим цей світ... Перша – це коли обсядуть жіночі хвороби. Друга – це коли він вештається поруч, а ти думаєш, навіщо воно тобі потрібне? А третю пізнаєш, коли продаєш мамині подарунки, щоб повернути його борги». Тяжіння до топографічних прив'язок виокремлює Кононенко, як авторку, яка не тільки пише, а й цікавиться тим, про що пише. Топографічні прив'язки у письменниці розкривають реальний побут пересічних людей, допомагають розкрити психологічні засади їх розуму та почуттів. Ще одним, на нашу думку, головним з показників своєрідності художнього мислення авторки є зображення образу міста. Показ великих міст та передмість зображують допомагають зрозуміти соціальний стан та економічний розвиток України на початку 90-х років. Київ – художня деталь, яка переплітає всю прозу Кононенко. Саме образ столиці України найчастіше у творах письменниці є ключовим у морально-етичних стосунках, ділових відношеннях, вирішальним для вибору того чи іншого «кроку». Хронотоп, як поняття що принципово не може бути єдиним, в якому багатомірність художнього простору вислизає від статичного погляду, що фіксує яку-небудь одну, застиглу і абсолютизовану його сторону, Кононенко зображує не тільки через художні деталі (новела «Втрачені стіни», оповідання «Зустріч у Сан-Франциско») та історичні аспекти (роман «Жертва забутого майстра»), а окремо, хронотопічність прози письменниці ми спостерігаємо на чуттєвому рівні, через призму спогадів (оповідання «Ностальгія»). Отже своєрідність художнього мислення Євгенії Кононенко є різнобічним, багатограним та багатоаспектним. Аналіз досліджень, у яких здійснені спроби виявити сили, що формують ту чи іншу художні системи, приводить до висновку про існування розмаїтих підходів. Думка про відображення авторської індивідуальності вже давно і майже одностайно прийнята сучасною наукою. Зараз актуальною стає потреба в утворенні окремого наукового напрямку, який би сконцентровувався на дослідженні творчої індивідуальності автора. Таким напрямком можуть стати подальші дослідження феміністичного дискурсу.

Список використаних джерел

1. Бойченко О. Імітація зради: made in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.molbuk.cv.ua/archive/index.html>

2. Габор В. Українська Франсуаза Саган [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.molbuk.cv.ua/archive/index.html><http://gazeta.ua/>
3. Зборовська Н. Перемога плоті // Критика. – 1998. – № 10. – С. 28–29.
4. Кононенко Є. «Імітація»: Роман. – 2 вид., випр. – Львів : Кальварія, 2008. – 192 с.
5. Кононенко Є. Зрада. ZRADA made in Ukraine: Роман. – Львів : Кальварія, 2002. – 160 с.
6. Кононенко Є. Без мужика. Prosus nostalgos. – Львів : Кальварія, 2006. – 208 с.
7. Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. Новели. – Львів : Кальварія, 2006. – 192 с.
8. Кононенко Є. Зустріч у Сан-Франциско: Збірка оповідань. – К. : ПП «Дуліби», 2006. – 262 с.
9. Павличко С. Фемінізм / Передм. В. Агеєвої. – К. : Основи, 2002. – 322 с.
10. Філоненко С. О. Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ століття (феміністичний аспект) : дис. ... д. філол.н.: 10.01.01 / Філоненко Софія Олегівна.

Larysa VOLOSHUK

Kiev

FEMINIST DISCOURSE IN EUGENIA KONONENKO'S PROSE

The article focuses on the feminist discourse in Eugenia Kononenko's prose. Images that reveal a special women's space, which are not the same as men's ones, are outlined. The research is made in the psychological and emotional areas and is connected with the review of existing roles traditionally performed by women. Existential problems of Eugenia Kononenko's works are discovered.

Key words: discourse, feminists, prose, the image of women, contemporary literature.

Лариса ВОЛОШУК

г. Киев

ФЕМИНИСТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС ПРОЗЫ ЕВГЕНИИ КОНОНЕНКО

В статье сосредоточено внимание на феминистическом дискурсе прозы Евгении Кононенко. Определены образы, которые открывают особое женское пространство, не тождественное мужскому. Открытие осуществляется в психологической и эмоциональной сферах и связано с пересмотром сложившихся традиции ролей, выполняемых женщиной. Выявлено экзистенциальную проблематику произведений Евгении Кононенко.

Ключевые слова: дискурс, феминистичность, проза, образ женщины, современная литература.

Стаття надійшла до редколегії 09.04.2017